

УДК 336.226

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-13\(13\)-243-252](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-13(13)-243-252)

Чернега Вероніка Володимирівна асистент кафедри фінансів, Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ, вул. Соборна, 87, м. Вінниця, 21050, тел.: (0432) 55-04-00, <https://orcid.org/0000-0003-4684-1289>

Мовчан Діана Олексіївна студент кафедри фінансів, Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ, вул. Соборна, 87, м. Вінниця, 21050, тел.: (0432) 55-04-00, <https://orcid.org/0000-0003-2410-6531>

АНАЛІЗ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Анотація. У теперішньому економічному положенні вкрай важливою задачею є створення результативної податкової системи. Ефективна податкова система це один з найважливіших інструментів регулювання відносин між громадянами і державою, контролю над утворенням та розподілом власних доходів населення. Система оподаткування може продуктивно виконувати такі завдання лише за умов комбінованого регулювання як на етапі нормативно-правового регламентування, так і на етапі виконавчої практики.

Податки – це головний бюджетоутворюючий елемент та важливий інструмент, що допомагає регулювати соціально-економічні процеси держави. Серед усіх податків головне місце займає податок на доходи фізичних осіб, що є складником системи прямого оподаткування. Оподаткування доходів є не лише вирішальним джерелом формування державного бюджету, а й важливим фінансовим важелем економічних процесів, завдяки тому, що впливає на обсяг і структуру доходів платників податків, їх заощадження, інвестиційну активність, сукупність споживання та інші. Оподаткування доходів громадян є частиною фінансового механізму держави. І в результаті перерозподілу цих коштів, з одного боку, реалізується економічна філософія країни, а з іншого – формується фінансова база держави.

В умовах дисбалансів, які відбуваються при формуванні бюджетних ресурсів, важливе місце займає державне регулювання накопичень фізичних осіб. Проблема оподаткування доходів населення є однією з фундаментальних, що зумовлено різними причинами. Головна з них полягає в тому, що доходи фізичних осіб є стабільним і великим об'єктом оподаткування. Важливим є досягнення оптимального співвідношення між економічною ефективністю і соціальною справедливістю податку на доходи фізичних осіб.

Статтю присвячено аналізу особливостей оподаткування податку на доходи фізичних осіб на сучасному етапі, відокремленню проблем та чинників, які впливають на динаміку податку на доходи фізичних осіб в загальному та під час війни. Розглянуто види доходу платника податків та проаналізовано частку податку в дохідні частині бюджету.

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), система оподаткування, державний бюджет, податкові надходження.

Cherneha Veronika Volodymyrivna Assistant of the Department of Finance of the Vinnytsia Trade and Economic Institute SUTE, Soborna St., 87, Vinnytsia, 21050, tel.: (0432) 55-04-00, <https://orcid.org/0000-0003-4684-1289>

Movchan Diana Oleksiivna Student of the Department of Finance of the Vinnytsia Trade and Economic Institute SUTE, Soborna St., 87, Vinnytsia, 21050, tel.: (0432) 55-04-00, <https://orcid.org/0000-0003-2410-6531>

ANALYSIS OF PERSONAL INCOME IN UKRAINE AT THE CURRENT STAGE

Abstract. In the current economic situation, the creation of an effective tax system is an extremely important task. An effective tax system is one of the most important tools for regulating relations between citizens and the state, controlling the generation and distribution of the population's own income. It can perform such tasks productively only under combined regulation both at the stage of regulatory and legal regulation and at the stage of executive practice. Management of the tax sphere is a rather complex process that requires the work of highly qualified specialists.

Income is a significant category in taxation and tax law. After all, in the economy, any economic unit can be presented in the form of value or in the form of an equivalent, therefore income is the main object of taxation. And income taxation is not only a decisive source of the formation of the state budget, but also an important financial lever of economic processes, due to the fact that it affects the volume and structure of taxpayers' income, their savings, investment activity, aggregate consumption and others. Taxation of citizens' income is part of the financial mechanism of the state. And as a result of the redistribution of these funds, on the one hand, the economic philosophy of the country is implemented, and on the other hand, the financial base of the state is formed.

Taxes are the main budget-forming element and an important tool that helps regulate the socio-economic processes of the state. Among all taxes, personal income tax, which is a component of the direct taxation system, occupies the main place.

The problem of taxation of the population's income is one of the fundamental ones due to various reasons. The main one is that the income of individuals is a stable and large object of taxation.

The article is devoted to the analysis of the peculiarities of personal income tax taxation at the current stage, the separation of problems and factors that affect the dynamics of personal income tax in general and during the war. The types of income of the taxpayer were considered and the share of tax in the revenue part of the budget was analyzed.

Keywords: personal income tax (PIT), taxation system, Tax Code of Ukraine (PKU), state budget, tax revenues.

Постановка проблеми. В Україні виникла нагальна необхідність у проведенні реформ у багатьох областях економіки. Особливо актуальним і важливим завданням з точки зору успішної реалізації в економіці України є податкова реформа.

Проблема податкової реформи не є новою, вона постійно дискутується у наукових колах, експертному середовищі, засобах масової інформації, серед пересічних громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманіття реформ щодо системи нарахування та основні напрями удосконалення ПДФО досліджували такі вітчизняні вчені: О. Амоша, О. Василик, В. Вишневський, І. Лукінов, П. Мельник, А. Нікітішин, В. Федосов, І.Чугунов, М. Чумаченко та ін.

Мета статі - розглянути та проаналізувати особливості оподаткування податку на доходи фізичних осіб на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Податок на доходи фізичних осіб - це податок, який сплачується саме з доходу фізичних осіб, значить він досить швидко реагує на зміни в економіці, особливо, на кризові явища. Тобто, коли особа не отримує заробітню плату, тоді й нема з чого сплачувати цей податок. Саме тому ПДФО найшвидше реагує на падіння в економіці, які виникли під час пандемії та воєнного стану в країні.

Податок на доходи фізичних осіб - це плата фізичної особи за послуги, які вона отримує від територіальні громади, на території якої вона проживає, вона утримує податок згідно розділу IV Податкового кодексу України. ПДФО має пряму спрямованість на справедливість податкової системи, оскільки він становить пряму залежність від доходу платника, тобто стає зрозуміло, що податок на додану вартість виконує фіскальну та регулюючу функцію[1].

Особливості використання ставок ПДФО розглянемо далі разом з оподаткування окремих операцій. Майже завжди з ПДФО сплачується 1,5% військовий збір. Останнє можна вважати свого роду доповнення до ПДФО, що навіть декларується разом з ПДФО в тій самій звітності.

Основна ставка податку на доходи фізичних осіб станом на 2022 рік становить 18%. Відповідне положення передбачено в пункті 167.1 Податкового кодексу України. Водночас потрібно пам'ятати, що відсоток ставки буде залежати від виду доходу. Якщо ж ставка по ПДФО 0 % то військовий збір теж не сплачується, коли він був введений як тимчасовий, але як загальновідомо, що немає нічого більш постійного, як тимчасове, тому військовий збір і 2022 році є супутником податку на доходи фізичних осіб. Також є понижуючі ставки по ПДФО – 9%, яка застосовується зазвичай на дивіденди та 5% для продажу нерухомого та рухомого майна[2].

Кожен із видів загального оподаткованого доходу платника податку на доходи фізичних осіб оподатковується відповідно до норм і правил, установлених у Податковому кодексі України. Причому застосування таких правил впливає на розмір ПДФО, а також на розмір доходу, який отримує фізична особа після сплати податку [9].

Наприкінці 2021 року були прийняті ряд законів, які суттєво доповнили Податковий кодекс також і в частині ПДФО. Основні з них:

- до ПКУ додано пункт 135.2, який визначає особливості для резидентів Дія Сіті;
- встановлено, що звільнення власного виробництва від ПДФО відбувається, якщо величина доходу не більша за 12 мінімальних заробітних плат, тобто 78 тис. грн.;
- ФОП на загальній системі можуть зменшити базу оподаткування на витрати на роялті на використання авторського права або суміжних прав;
- з 22.12.2021 податок, нарахований з доходів, від продажу електричної енергії, виробленої з альтернативних джерел, слід сплачувати до відповідного бюджету за місцем розташування;
- якщо продається авто, мотоцикл, мопед, інший транспортний засіб, який було задекларовано в ході одноразового спеціального декларування, платник податку має право зменшити дохід на ціну такого об'єкта.

Аналіз податку на доходи фізичних осіб розпочнемо з оцінки динаміки надходжень даного податку до державного бюджету в період січня- серпня 2020-2022 років (таблиця 1).

Таблиця 1.

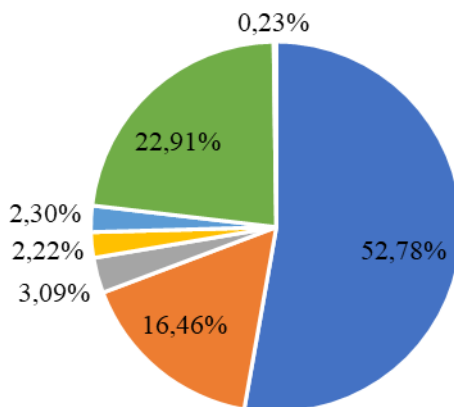
Динаміка надходжень ПДФО до державного бюджету України за період січня – серпня 2020-2022 років, тис. грн. [3].

Показники	2020	2021	2022
Державний бюджет	688 694	820 578	1 283 822
Податкові надходження	509263	684 835	846 394
Податок на доходи фізичних осіб	73160	86401	255070
Частка ПДФО в Держ. бюджеті	10,6%	10,5%	19,9%
Частка ПДФО в податкових надходженнях	14,4%	12,6%	30,1%

Зробивши аналіз даного податку, можна сказати, що він є дуже важливим у системі податкових надходжень України. З даної таблиці видно, що ПДФО в період 2020-2022 років зростає. За три роки надходження зросли помітно на 248 %. Частка податку на доходи фізичних осіб в Державному бюджеті України в період 2020-2021 років складає 10,5%, а от в 2022 році зросла майже до 20%, це свідчить про те, що платники податку на доходи фізичних осіб самі розуміють, що сплата податку в державу фінансує оборону України проти збройної агресії росії. Таким чином підвищується податкова культура населення.

Частка податку на доходи фізичних осіб в податкових надходженнях бюджету в 2020 році становила майже 14,5% , у 2021 зменшилася на 1,8%, це може свідчити про підвищення рівня тіньової економіки країни та ухиляння від сплати податку. У 2022 році податок становить 30% усіх податкових надходжень, що у двічі більше порівняно з 2020. Це свідчить про ефективність податкової політики країни та збільшення ролі ПДФО як бюджетоутворюючого податку.

ПДФО – це податок, який оподатковується з доходу фізичних осіб. Дохід – це гроші або матеріальні цінності, одержувані фізичною особою внаслідок будь-якої діяльності за певний період часу. Отже, буде доцільно розглянути структуру надходжень податку на доходи фізичних осіб у розрізі видів доходу.

- ПДФО із заробітної плати
- ПДФО з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат одержаних військово службовцями та особами рядового і начальницького складу
- ПДФО із доходів інших, ніж заробітня плата
- ПДФО за результатами річного декларування
- ПДФО з доходу у вигляді процентів
- Військовий збір
- Збір з одноразового добровільного декларування, що сплачується згідно з підрозділом застосування одноразового добровільного декларування активів фізичних осіб розділу XX "Перехідні положення" ПКУ

Рис. 1 Структура надходжень ПДФО за видами доходів за січень-серпень 2022 року [3].

З даного рисунку видно, що основну частину надходження за 8 місяців 2022 року становлять ПДФО із заробітної плати (52,78 %), що свідчить про досить стабільну базу оподаткування. Наступним вагомим видом доходу є Військовий збір (22,91%), і третім видом за наповненням податку є - ПДФО з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат одержаних військово службовцями та особами рядового і начальницького складу (16,46%).

Цього року ввели новий вид доходу ПДФО це - Збір з одноразового добровільного декларування, що сплачується згідно з підрозділом застосування одноразового добровільного декларування активів фізичних осіб розділу XX "Перехідні положення" ПКУ, який становить малу частку – 0,23%, але має гарну перспективу у майбутньому.

Надходження дохідної частини бюджету змінюються під час кризових явищ, наприклад, таких як війна. Тому буде доцільно розглянути надходження податку на доходи фізичних осіб в розрізі місяців за 8 місяців 2022 року.

Таблиця 2.

**Аналіз динаміки надходжень ПДФО за січень-серпень
2022 року, тис. грн. [3].**

Показники	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень	Травень
Податкові надходження	81 287	88 016	68 801	52 373	79 313	51 821	88 114	93 565
ПДФО	9 369	12 599	9 793	9 725	11 078	12 644	13 300	12 777
Темп приросту ПДФО	-	34,5%	-22,3%	-0,7%	13,9%	14,1%	5,2%	-3,9%
Частка ПДФО в податкових надходженнях	11,5%	14,3%	14,2%	18,6%	14,0%	24,4%	15,1%	13,7%

З даної таблиці бачимо, що приріст податку на доходи фізичних осіб у січні- лютому мав тенденцію до зростання та становив 34,5%. З початком війни в Україні в березні бачимо різкий спад на 22%. У цей період було оперативно прийнято ряд ефективних податкових законів, так бачимо позитивну динаміку у наступних місяцях. Частка ПДФО в податкових надходженнях трішки коливається по місяцях, але приблизно залишається на одному рівні. Це свідчить про ефективно податкову політику держави, що під час кризового явища- війни, частка ПДФО не зменшилася нижче довоєнного рівня, а навіть збільшилася.

24 лютого 2022 року росія розгорнула повномасштабну війну проти України. Тому буде доцільним розглянути особливості оподаткування податку на доходи фізичних осіб під час воєнного стану та зміни у податковому законодавстві.

Перш за все змін зазнали процедури адміністрування, контролю та обліку платників податків. Так, Законом України № 2120-ІХ від 15.03.2022 р. на період воєнного стану зупинено перебіг податкових строків, зокрема строків давності, передбачених ст. 102 ПК України[6]. Передбачено, що пеня за ст. 129 ПК України не нараховується, а нарахована - підлягає списанню, якщо таке порушення є результатом введення воєнного стану. Мораторій на

податкові перевірки, встановлений у 2020 році у зв'язку з пандемією COVID-19 зупинено і замінено іншим аналогічним мораторієм на період воєнного стану[4]. Так Законом 2142-ІХ від 24.03.2022 р. передбачено, що на час воєнного стану податкові перевірки не розпочинаються, а розпочаті перевірки зупиняються. Виключенням з цієї заборони є фактичні перевірки та камеральні перевірки у зв'язку із бюджетним відшкодування, перевірками декларацій платників єдиного податку 4-ї групи[7]. Однак вже 12.05.2022р. було прийнято в цілому законопроект № 7360, яким відновлено і документальні перевірки податкової звітності. Було передбачено, що у випадку відсутності можливості у платника податків виконати податкові обов'язки (будь-які) через бойові дії чи введення військового стану, такий платник податків має їх виконати протягом 2 місяців після припинення або скасування воєнного стану. А фізичні особи, що безпосередньо приймають участь у відсічі збройної агресії - протягом 60 днів з дня появи такої можливості. Також передбачено порядок дій, у випадку втрати первинних бухгалтерських документів через бойові дії чи окупацію[8].

Для врегулювання питання оподаткування безоплатно отриманих товарів у якості благодійної чи гуманітарної допомоги, законодавцем у пп. 165.1.54 ст. 165 та пп. 170.7.2 ст. 170 ПК України було передбачено, що суми благодійної допомоги не включаються до складу оподаткованого доходу фізичної особи, якщо такими особами є учасники бойових дій чи чинні працівники і службовці воєнізованих формувань та правоохоронних органів, працівники підприємств, установ, організацій, сил цивільного захисту, які залучаються до здійснення заходів із національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії, фізичних осіб, що мешкають у населених пунктах, де велись бойові дії чи вимушених переселенців[4].

Також законодавцем встановлено, що фізичні особи - підприємці та особи, що займаються незалежною професійною діяльністю і знаходяться на загальній системі оподаткування, можуть відносити до витрат суми або товари, передані Збройним Силам України або іншим воєнізованим формуванням чи державі на потреби оборони[5].

Однією з основних проблем в системі справляння ПДФО є те що він не є соціально справедливим та нейтральним по відношенню до платників податків. Це обумовлено тим, що є встановлена єдина ставка на рівні 18 %, а ставки на оподаткування дивідендів ще нижче 5 %, тобто створюється ситуація за якої частина населення з мінімальними або середнім рівнем доходів сплачують значно більший обсяг податків, ніж заможні верстви населення. Такий нерівномірний податковий тягар свідчить про те, що потрібно реформувати систему ПДФО для розриву між заможними та бідними верствами населення.

Через невикористані ресурси тіньової економіки як джерела податкових надходжень суттєво зменшується частка фіскальної ефективності податку на доходи фізичних осіб.

Для вирішення таких проблем необхідно вжити такі заходи:

- збільшення прозорості та відкритості;
- підвищення рівня податкового контролю ;
- розробка механізму виведення тіньових доходів громадян;
- впровадження прогресивної шкали оподаткування;
- призначення соціальних пільг окремим сім'ям;
- розширення бази ПДФО та звертання уваги на податок на розкіш;
- підвищення рівня доходів громадян шляхом створення додаткових робочих місць;
- перехід до самого розуміння ПДФО не лише як державного інструменту, а як до способу підвищення соціального добробуту.

Висновки. Таким чином, на основі всього вищесказаного, можна зробити висновок, що податок на доходи фізичних осіб - це загальнодержавний та основний бюджетоутворюючий податок, який є обов'язковим та сплачується з фізичних осіб та нерезидентів, які отримують дохід з його походження в Україні.

Література:

1. Податкова система: Навчальний посібник / Волохова І. С., Дубовик О. Ю., Слатвінська М. О. та ін.; за заг. ред. І. С. Волохової, О. Ю. Дубовик. Харків: Діса плюс, 2019. 402 с.
2. Укрин В. Фіскальні та соціальні детермінанти оподаткування доходів фізичних осіб. *Податки і фіскальна політика*. 2021. №1. С. 163-173.
3. Офіційний державний веб-портал бюджету для громадян. URL : <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення 17.10.2022)
4. Податковий кодекс України: Кодекс України №2755-VI від 02.12.2010 р. Дата оновлення: 10.10.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 17.10.2022).
5. Податки під час війни: що змінилося. *Платформа Ліга:Закон*. URL : https://biz.ligazakon.net/analytics/211250_podatki-pd-chas-vyni-shcho-zmnilosya-dlya-bznesu
6. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15.03.2022 № 2120-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20>.
7. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» від 24.03.2022 № 2142-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20>
8. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану» від 12.05.2022 № 2260-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2260-IX>
9. Гнидюк І. В., Уманець Л. В., Гончаренко Т. В. Оцінка податку на доходи фізичних осіб як фіскального показника. *Бізнес Інформ*. 2021. №2. С. 279–285. URL : https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2021-2_0-pages-279_285.pdf

References:

1. Volokhova I. S., Dubovyk O. Yu., Slatvinska M. O Podatkova systema: Navchalnyi posibnyk. (2019). Kharkiv: Disa plus, 402 s. [in Ukrainian].
2. Ukryn V. Fiskalni ta sotsialni determinaty opodatkovannia dokhodiv fizychnykh osib. *Podatky i fiskalna polityka*. 2021. №1. S. 163-173. [in Ukrainian].
3. Ofitsiyni derzhavnyi veb-portal biudzhetu dlia hromadian. Retrieved from <https://openbudget.gov.ua/> [in Ukrainian].
4. Podatkovi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy №2755-VI vid 02.12.2010 r. Data onovlennia: 10.10.2022 Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> [in Ukrainian].
5. Podatky pid chas viiny: shcho zminylosia. Platforma Liha:Zakon. Retrieved from: https://biz.ligazakon.net/analytics/211250_podatki-pd-chas-vyni-shcho-zmnilosya-dlya-bznesu [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo dii norm na period dii voiennoho stanu» vid 15.03.2022 № 2120-IX. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20>. [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vdoskonalennia zakonodavstva na period dii voiennoho stanu» vid 24.03.2022 № 2142-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20> [in Ukrainian].
8. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv Ukrainy shchodo osoblyvosti podatkovoho administruvannia podatkiv, zboriv ta yedynoho vnesku pid chas dii voiennoho, nadzvychainoho stanu» vid 12.05.2022 № 2260-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2260-IX> [in Ukrainian].
9. Hnydiuk I. V., Umanets L. V., Honcharenko T. V. Otsinka podatku na dokhody fizychnykh osib yak fiskalnoho pokaznyka. *Biznes Inform*. 2021. №2. С. 279–285. Retrieved from : https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2021-2_0-pages-279_285.pdf [in Ukrainian].